

Papyrus Astarte a (egyptská) mytologie – otázka výkladu¹

Martin Pehal

Můj příspěvek se bude zabývat překladem a interpretací velice výjimečného textu, jemuž v rámci egyptského písemnictví patří několik prvenství. Papyrus konsenzuálně nazývaný papyrus Astarte, který vám na následujících řádcích přináším poprvé v českém překladu, je unikátní v několika ohledech. Jedinečný je výběr božských aktérů, kteří v příběhu vystupují. Ač je příběh psaný egyptsky, hlavní postavy nepocházejí z Egypta, ale ze sousední oblasti Syropalestiny. Jedná se o boha moře jménem Jam, bohyni Astarte (po níž text dostal od prvních badatelů název, ačkoliv jak sami uvidíme, nehraje v textu klíčovou úlohu) a boha bouře Baala (i v jiných textech nejčastěji ztotožňovaného se samotným egyptským panovníkem). Z těchto tří postav zejména Jam a jeho ničivý a ničím neukojitelný apetit nehraje mimo náš papyrus v rámci egyptské mytologie prakticky žádnou významnou úlohu. Jeho jméno je v ní jen párkrát zmíněno. Oproti tomu v papyru Astarte vystupuje jako hlavní aktér, a dokonce vyhrožuje egyptským bohům. Ti navíc berou jeho výhrůžky vážně, mají z nich strach a snaží se bránit.

Text je také významný svým rozsahem, který paradoxně odhadujeme na základě míry jeho zničení (dochovalo se nám asi 5–7 % původního textu). Philippe Collombert a Laurent Coulon (autoři, kteří vypracovali zatím nejpodrobnější papyrologickou a lingvistickou analýzu textu) dospěli k závěru, že papyrus se původně skládal ze 20 stran o 25 řádcích, což by z něj činilo nejdelší literární dílo Nové říše, zhruba třikrát delší než nejdelší dochovaný příběh z této doby nazvaný *Boje Hora se Sutechem* (Collombert – Coulon 2000: 199; Vachala 1994: 57–65).

Interpretace papyru Astarte je velice obtížná nejen kvůli jeho fragmentárnosti, ale také kvůli látce, kterou zachycuje. Egypt byl v období Nové říše, konkrétně za vlády Amenhotepa II., kdy byl

podle všeho text sepsán, velmocí ovládající rozsáhlá území včetně Syropalestiny – území, které bylo domovem hlavních hrdinů našeho příběhu. Vyvstává nám hned několik otázek. Proč by Egypťané, kteří rozhodovali o osudech mnoha obyvatel Syropalestiny, sepsovali text, v němž božstva podmaněného národa vyhrožují nejvyšším božstvům Egypta? Pro koho bylo dílo sepsáno? Má nějaký vztah k jiným egyptským textům, v nichž se s postavami syropalestinských božstev nesetkáváme? Proč má vůbec nějaká společnost potřebu přebírat mytologii jiného národa? Jakým způsobem dochází k přesunu mytologických témat mezi odlišnými kulturami? A mnoho dalších. Na některé z nich se pokusím v následujících odstavcích odpovědět.

Značky použité v překladu

- 1,1 První strana, první řádek originálu.
 • Znak, jímž egyptský písař označil konec verše (v originále psaném hieratickým písmem umístěno na horním okraji řádku).
 [...] Zničeno 1–5 písemných čtvercových jednotek.²
 [on] Chybějící text, jež je možné doplnit na základě kontextu.
 (Kéž) Doplněný text, který není v originálu uveden a který je ovšem potřeba pro srozumitelný překlad do českého jazyka.

- (²) Nejisté čtení slova.
 tvou sílu / Překladové varianty, u nichž není /tvé vítězství možné se definitivně rozhodnout.
 [...] Zničeno 6 a více písemných čtvercových jednotek.
 x Řádky chybějící na začátku strany.
 y Řádky chybějící na konci strany.
 (muži) Standardní význam dochovaných (zbytků) hieroglyfického determinativu, který následuje za zničeným slovem a který umožňuje alespoň rámcově odhadnout jeho význam.

Překlad papyru Astarte³**papyrus BN 202⁴****Datum a královský protokol⁵**

- 1,1 Pátý rok, třetí měsíc období peret,⁶ devatenáctý den.⁷
 Ať žije král Horního a Dolního Egypta [○]⁸, AVS.⁹
 Syn Reův, Amenhotep, vládce Héliopolis, AVS.[•]
 Nechť je [mu] dán věčný a nekončící¹⁰ život.[•]
 Kéž se zjevuje [...] 1,2 jako jeho otec Re, každý den.[•]

Název

- Ob[novení^(?)...], jež učinil pro Devatera,^{•11}
 aby se mohl utkat s Jamem [...][•]

Úvod

- [Chci oslavovat] 1,3 tvou sílu / tvé vítězství.[•]
 Chci velebit [...] vyprávěním[•]
 o tom, co jsi učinil, když jsi byl dítětem.[•]
 Tvé hrdinské činy¹² [...] 1,4 jsou pro mě vzorem.[•]

Stvoření hrdiny

- Učinil [...] [Š]ai a Renenutet.[•]
 Pro ni rozhodli Šai a Renenutet¹³ [...][•]
 1,5 tím, co ve mně postavil.[•]
 Před[čít^(?)...][•]
 Jeho oděv tvoří brnění a luky.[•]
 Stvořil 1,6 hory a jejich vrcholky.[•]
 [...]
 A sláva [dosahující] nebe byla pro něj předurčena.[•]
 A st[avby...] postaveny 1,7 spěch^(?)¹⁴
 Byly stvořeny dvě [ho]ry,^{•15}
 [abys mohl] zašlapat své protivníky.[•]
 [...] 1,8 stejně jako jsou pošlapávány g³š.w^{•16}
 [...n]ebe a země[•]
 [Za účelem] potěšení Devatera[•]
 Postavit [...] 1,9 jeho hlavu.[•]
 A jeho roh[y...]¹⁷
 [...] jeho nepřítel[•]
 a jeho protivníci.[•]
 Když [...] 1,10 [...][•]
 Byl nalezen [...][•]
 [...][•]
 [...] v radosti [...] 1,11 [...][•]
 ten [...][•]
 [...][•]
 [...] byla roz[lícen]á.[•]
 V[zývav]/H[vězda] [...]

papyrus Amherst 9

- 1, x [...] jeho [...] jeho [...] jeho [...]
 1, x+1 jeho dva býky.^{•18}
 Chci^(?) vzývat te[be...]^(muži)[•]
 Chci^(?) vzývat [...][•]
 1, x+2 Chci^(?) vzývat nebe [...] to místo [...] zemi [...] 1, x+3 nebe.[•]
 Když [...] země.[•]
 A země byla uspokojena^(?)¹⁹ [...]
 1, x+4 (Kéž) odkryji jeho [...]
 A sklonili se jako š³q³^(?)²⁰
 [...]
 1, x+5 A (každý) muž objal [svého druhu...]
 [...] po [...] dnech.[•]
 Nebe [...]

Uvedení Jama a jeho požadavek tributu od Devatera

- 1, x+6 Sestupoval(a/o) na [...] Jam[•]
 A [...] 1, x+7 -mě rodila^(?) [...]
 Čtyři (světové) strany [...] 1, x+8 uprostřed.[•]
 Jako by zavěšený [...] jeho trůn Vládce, AVS.[•]
 On pak [...]
 1, x+9 Přinést mu tribut[t...] shromáždění.[•]
 Pak Renenutet přinesla [...]
 1, x+10 Jako Vládce AVS [...] (nebe).[•]
 A hle, je mu přinášén tribut [...]
 1, x+11 [...] anebo nás zaj[me...]
 1, x+12 Naše vlastní [...] Renenutet jeho tribut ve stříbře a zlatě[•]
 Lapis lazuli [...] skříňky[•]
 Pak řekli 1, x+13 Devateru:[•]
 D[ejte...] tribut Jama,[•]
 aby vyslyšel naše slova [...] země].[•]
 Ochraňuje před ním.[•]
 Učiní

Strana 2: ztraceno asi 6 řádků

- 2, x+1 Mají strach [...]
 [...] 2, x+2 Jama.[•]
 Dejte [...] tribut Ja[ma...] 2, x+3 zlo[•]

Devatero se obrací na Astarte jako na prostředníka

- Pak Renenutet vzala [...] Astarte,[•]
 načež řek[la...] 2, x+4 ptactvu:²¹ „Naslouchejte mým slovům.[•]
 Neopouštějte [...] další. Spěchejte za Astarte [...]“

<p>[... ..] 2, x+5 její příbytek* a zpívejte pod [... ..] spí* a řekněte jí* Pokud [... ..] 2, x+6 pokud spíš,* pr[obudíme tě“... .. Ja]m coby Vládce na [... ..]* [... ..] 2, x+7 nebe.* Přiřď k nim v [... ..] 2, x+8 [...].^{(CIZINCI)*} Pak Ast[arte... ..] 2, x+9 [... ..] 2, x+10 [...].^(SILA) dcera Ptahova* pa[k... ..] 2, x+11 [...] Jama.* [... ..] 2, x+12 jdi sama* s tributem [Jama... ..] 2, x+13 [...p]ak Astarte zapl[akala... ..] 2, x+14 [...jeh]o Vládce AVS mlčel.* 2, x+15 [...pozv]edni svou tvář [... ..] 2, x+16 [...pozv]edni svou tvář.* Jsi to ty [... ..] 2, x+17 ven* Zvedl(a) [... ..] [zatímco se] na něho smál(a) [... ..] 2, x+18 Vidě(l) Astarte, jak sedí na mořském břehu^{22*} I řekl jí: „Odkud přicházíš, dcero boha Ptaha,* udatná bohyně Dě- 2, x+19 -sivých^(?)* Zničila sis sandály, jež byly na tvých nohou?* Roztrhala sis oděv, jež jsi měla na sobě,* na svých cestách nebem i podsvětím?^{***23} Pak řekl</p>	<p>Nut si tedy odvázála perly, jež jí visely na hrdle.* Hle, položila (je) na váhu. Strana 5: ztraceno asi 23 řádků 5, Y-1 [...] Astarte. Můj[...] ..] 5, Y [...] spor] s Devaterem (a) pak požadoval [...] ..] Gebo- vu pečeť [...] v níž (je) váha. Strana 6: ztraceno asi 24 řádků 6, Y ^(ABSTRAKTUM) [...] ..] Strana 7: ztraceno asi 24 řádků 7, Y [...] jeho s [...] ..] můj košík [...] ..] Strana 8: ztraceno asi 24 řádků 8, Y ona a on [...] ..] Strana 9: celá strana ztracena Strana 10: ztraceno asi 24 řádků 10, Y [...] tribu]t Jam[a...].^(POHYB) skrz brány [...] brány do Strana 11: ztraceno asi 24 řádků 11, Y [...] ..] pokud znovu přijdou [...] ..] Strana 12: celá strana ztracena Strana 13: celá strana ztracena Strana 14: ztraceno asi 24 řádků 14, Y [...] ..]Ja]m a zaplaví zemi a hory a</p>
<p>Strana 3: ztraceno asi 22 řádků 3, Y-2 [...] ..]boho]vé* pokud mi dají svou [...] ..] oni[*] Co učiním 3, Y-1 proti nim, pouze já sám?[*] Astarte vyslechla Jamovu řeč.[*] zvedla se a předstoupila* před Devatero na místě, kde byli (bohové) shromážděni.* Spatřili ji velcí (bohové)* 3, Y a povstali v její přítomnosti.* Spatřili ji malí (bohové)* a lehli si před ní na svá břicha.* Byl jí dán trůn* a ona se usadila.* Nechali jí přinést</p>	<p>Strana 15: ztraceno asi 22 řádků 15, Y-1 [...] ..]je]ho trůn 15, Y [...] ..]přijí]t a s ním bojovat. A v klidu se posadil. On s námi nebude bojovat. Pak se Sutech posadil. Strana 16+x: ztraceno asi 24 řádků 16, Y já a tvůj [...] ..] Strana 17+x: ztraceno asi 24 řádků 17, Y [...] Jam [...] ..]</p>
<p>Strana 4: ztraceno asi 22 řádků 4, Y-2 Země [...] ..] 4, Y-1 per[ly... ..] a perly [...] ..] 4, Y Posel boha Ptaha odešel, aby tato slova oznámil Ptahovi a Nutě.*</p>	<p>Strana 18+x: ztraceno asi 24 řádků 18, Y [...] ..] a on [...] ..] Strana 19+x: ztraceno asi 24 řádků 19, Y [...] (sedm) [...] ..] a nebe [...] ..]</p>

Komentář: Cizí božstva (Sutech-Baal, Jam, Astarte)

První otázkou, kterou je potřeba vyřešit, je záhadná postava hrdiny našeho papyru, o jehož zrození se dočítáme hned na počátku papyru. Collombert a Coulon přesvědčivě ukázali, že celý papyrus je koncipován jako oslava mladého faraona Amenhotepa II. (Collombert – Coulon 2000). Je proto velmi pravděpodobné, že hlavní postavou bude právě on. Celý příběh ovšem pracuje s postavami a událostmi ze světa bohů, a můžeme tedy očekávat, že faraon bude vystupovat v podobě některého z nich. Na základě některých vlast-

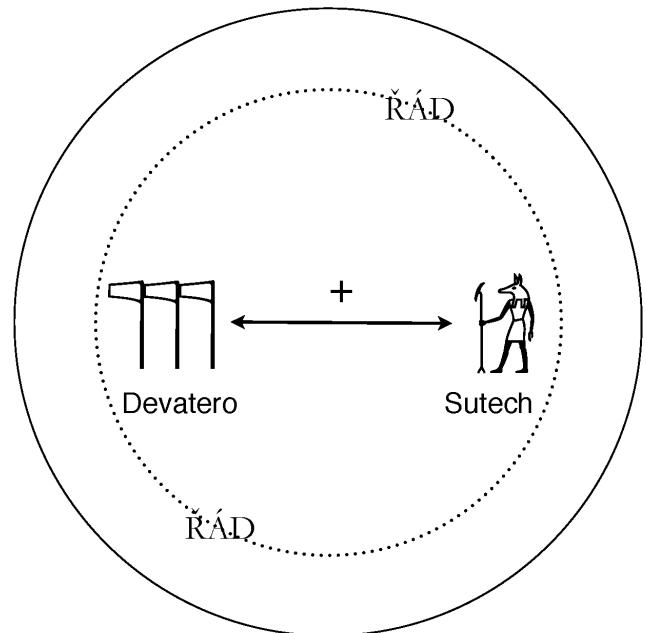
ností, jež jsou našemu hrdinovi připisovány, se pojdme podívat, který z bohů by to mohl být.

Jedním z hlavních témat papyru jsou opakované výhrůžky ze strany boha moře Jama egyptským bohům (zastoupeným tzv. Devaterem). Jam, jenž zde zastupuje ničivou sílu moře, je skutečně nebezpečným nepřítelem a pouze velmi silný protivník mu dokáže vzdorovat. Takováto pozice mužného a neohroženého ochránce řádu patřila egyptskému faraonovi, jenž byl tradičně identifikován s bohem Horem. Panovníci Nové říše si ovšem velmi oblíbili jiného boha, který tuto roli plnil snad ještě lépe než Hor. Byl jím bojovný

Obr. 2 Sutech se dvěma rohy, symbolem typickým pro zobrazení blízkovýchodních božstev

vládce pouští a cizích krajín, strašlivý bůh Sutech.²⁴ To on stál na přídi Reovy bárky a večer co večer porážel strašlivého boha Apopa (nazývaného též Nepřítel), jenž se v podsvětí pokoušel pozřít Slunce (boha Rea) a přivodit tak rozpad řádu (*maat*). Sutechova schopnost efektivně čelit silám chaosu byla vyvážena jeho jistou dvojakostí. Aby mohl tuto svou funkci plnit, bylo potřeba, aby byl stejně anebo ještě více děsivý než nepřítel řádu, s nimiž bojoval. To vedlo následně k tomu, že byl s těmito děsivými silami často ztotožňován. Silám zla byl vymezen prostor mimo rámec řádu. Právě těchto sil byl Sutech velmi často vládcem. V reálném světě bylo doménou chaosu vše, co přesahovalo hranice ovládané Egyptem a faraonem, jenž jediný byl schopen řád udržet, tj. všechny cizí země včetně těch, jež přímo sousedily s Egyptem. Coby vládce „cizích zemí“ (eg. *chásut*) měl proto Sutech nejbližší k božstvům, jež z těchto končin pocházela. To platí i o oblasti Syropalestiny, jejíž mytologie zcela nepochybně sloužila autorovi papyru Astarte jako předloha. Z této a dalších oblastí se nám dochovaly více či méně kompletní texty, jež popisují příběh velmi podobný tomu, který nacházíme na našem papyru. Jedním z nich je například slavný Baalův cyklus z pobřežního města Ugarit.²⁵ Obsahem tohoto příběhu je boj boha bouře Baala s Jamem, zosobňujícím moře. Velikou podobnost mezi syropalestinským Baalem a egyptským Sutechem si uvědomovali i sami Egypťané a tyto dva bohy velmi často ztotožňovali (te Velde 1967: 109–134; Janák 2005: 164–165). Kromě našeho papyru existují v egyptských pramenech ještě další zmínky o konfliktu mezi Sutechem a Jamem.²⁶ Například v Hearstově lékařském papyru (11.12–14), v zařikání namířeném proti jakési „asijské“ nemoci, se můžeme dočíst: „Kdo je vědoucí stejně jako Re? Kdo je vědoucí stejně jako Re? [...] Stejně jako se Sutech utkal s Jamem,²⁷ stejně tak se Sutech utká i s tebou, asijská (chorobo). Nepodaří se ti rozšířit se do údů pacienta X, syna Y“ (Gardiner 1933: 98). Vlastnosti Baala-Sutecha odpovídají naprosto přesně titulům a vlastnostem, jimiž disponuje hrdina v našem papyru (zejm. 1,5–1,9 a 1, x+1). Je úzce spojen s bojem a válčením („Jeho oděnění tvoří brnění a luky“ – slovo pro „brnění“, *tryn*, je navíc egyptský přepis slova syrského původu, podle Hoch 1994: 366–367, pozn. 546). Fráze „Stvořil ho-

Obr. 3 Grafické shrnutí papyru Astarte 1,2–1, x+2

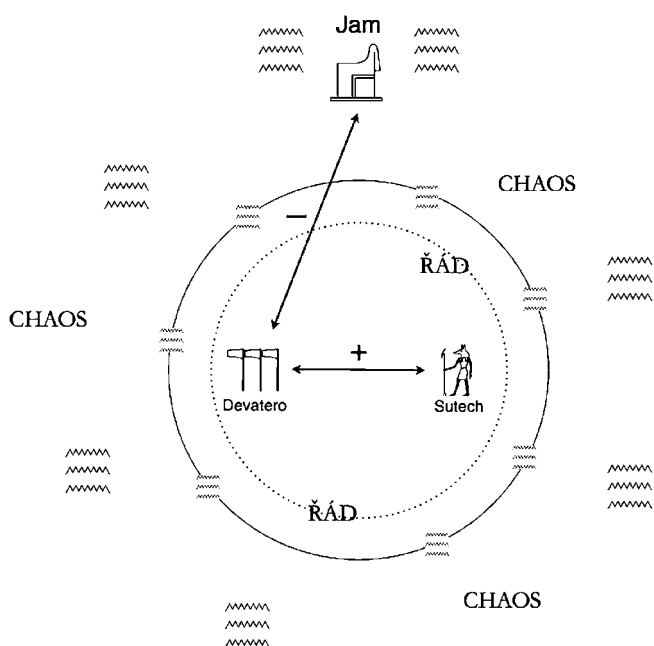
ry a jejich vrcholky“ spojuje hrdinu s horami. Stejně tak i Baal býval spojován s touto částí světa (jeho sídlo bylo na hoře Safón,²⁸ dnešní Džebel el-Akra v blízkosti starověkého města Ugaritu). Zmínka o dvou horách v egyptském textu by mohla odkazovat na titul *hry-tp dww* („Ten, jenž je na vrcholku dvou hor“), který je v egyptských textech Baalovi často připisován (Stadelmann 1967: 39, pozn. 4; 40, pozn. 4 a 17). Dokonce i faraon byl k Baalovi často přirovnáván: *sw mj B^r hb=f dww* („Je jako Baal, když kráčí po horách“; Kitchen 1969–1990: I, 21, 3–4; Collombert – Coulon 2001: 208, pozn. 42).

Zmínka v našem papyru o „jeho dvou rozích“ zase odkazuje k běžnému ikonografickému atributu blízkovýchodních božstev, jenž byl na některých vyobrazeních přidán i Sutechovi (obr. 2; Cornelius 1994: 247).

Na řádce 1, x+1 najdeme zmínku o „jeho dvou býcích“. Schneider (Schneider 2003: 612, pozn. 24f) poukázal na to, že tato poznámka by se mohla týkat býků Šeriše a Tella, kteří doprovázejí chetitského boha bouře²⁹ na jeho výpravě proti obludě Ullikummi.

Na všech těchto příkladech vidíme, že vlastnosti hlavního hrdiny našeho papyru nejvíce odpovídají nějakému bohu bouře (jako např. semitský Baal, churritský Tešub aj.), jenž v egyptském prostředí nejvíce odpovídá vlastnostem a charakteru boha Sutecha. Zdá se tedy, že hlavním hrdinou příběhu je faraon Amenhotep II. v podobě boha bouře Sutecha-Baala.

Hlavním protivníkem našeho hrdiny je moře – Jam. To, co při četbě Astartina papyru nejvíce zarazí, je skutečnost, že Jam v tomto textu vystupuje jako agresivní, nezávislá postava – dokonce vyhrožuje egyptským bohům. Zvláštní je to proto, že staří Egypťané nepřipisovali moři jako prvku žádný zvláštní význam a už vůbec neměli žádnou vlastní božskou postavu, jež by moře reprezentovala. Jediné dvě významné postavy, které byly nějakým způsobem v rámci egyptského panteonu spojeny s vodou a jejími projevy, byli Nun a Hapi. Nun nicméně zastupuje vodstvo, jež stálo na počátku stvoření kosmu, následně obklopovalo stvořený svět a bylo zdrojem sice neuspořádaných, ale velmi plodných sil (Janák 2005: 129–131). V této pozici Nun vystupuje spíše jako pasivní božstvo

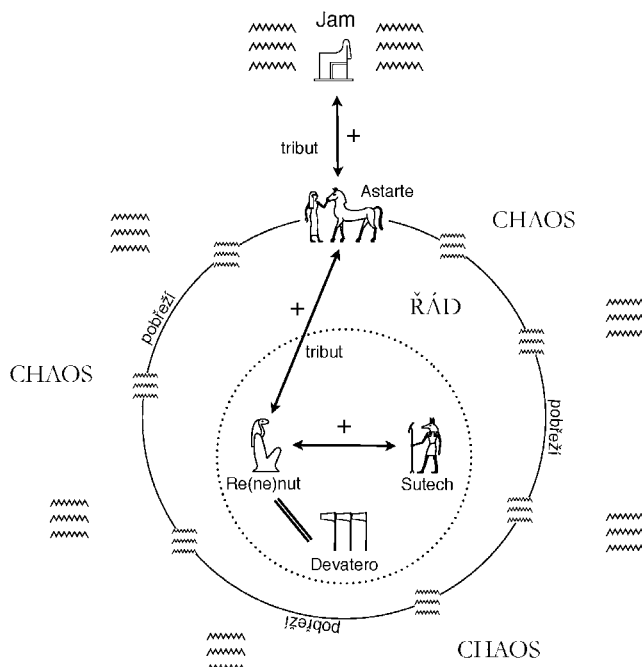
Obr. 4 Grafické shrnutí papyru Astarte 1, x+3–2, x+3

(je to „Nehybné pravodstvo“) a rozhodně nevykazuje takové znaky agresivity jako Jam v našem papyru. Coby „pravodstvo“ byl často vnímán spíše jako lokalita než jako postava sama o sobě.

Druhou postavou je Hapi. Ten zastupuje každoroční nilské záplavy, jež mohly být bezesporu velmi ničivé, nicméně obecně byly považovány za požehnání bohů, jež dává život. Hapi byl proto vnímán velmi pozitivně jako zosobnění řádu a z tohoto hlediska byl pravým opakem Jama, jenž útočí na to, co egyptští bohové představují – řád *maat*.

Co přesně značí ve staré egyptštině slovo *ym*, může být, pro někoho překvapivě, předmětem vášnivých diskusí. Claude Vandersleyen považuje toto slovo za synonymické jinému termínu pro moře – *w3d wr* („velký zelený“). Podle něho oba dva termíny značí vody (rozvodněného) Nilu (Vandersleyen 2002: 473–475), a nikoliv moře. Alessandra Nibbiová také odmítá ztotožnit *w3d wr* s mořem a tvrdí, že slovo značí bažiny, v nichž se Nil „rozpustil“ asi 160 km před tím, než dosáhl Středozemního moře (Nibbi 1975: 39–44). Oproti Vandersleyenovi se ovšem domnívá, že slovo *ym* „moře“ v mnoha případech skutečně znamená (Nibbi 1974: 35–40, zejména s. 35). Další badatelé se pak připojují na tu či onu stranu, přičemž své teorie dokazují na nejrůznějších egyptských textech. Ačkoliv tuto diskusi nechci na tomto místě rozhodnout, jedno je jasné. Slovo *ym* není egyptského původu – je přejaté z některého semitského jazyka, jímž se mluvilo nejen v pobřežních městech starověké Syropalestiny. Zde znamenalo nejčastěji jednoduše „moře“. V tomto významu se s ním setkáváme i v egyptském příběhu nazvaném *Venamonova cesta do Fénicie* (Vachala 1994: 66–72). V jednom okamžiku Venamon odplová z města Byblos z přístavu na břehu moře (*ym*). Vzhledem k tomu, že papyrus Astarte je silně inspirován mytologickou látkou právě z této oblasti, překládám *ym* jako „moře“. A vzhledem ke své aktivní roli je božskou postavou, bohem moře Jamem.

Dalším důležitým aktérem příběhu je Astarte, po níž je pAmherst 9 podle mého názoru omylem pojmenován. Astarte sice v příběhu hraje velice důležitou roli prostředníka mezi znepřátelenými tábory, nicméně není postavou hlavní. Tou zůstává Jam, resp. Baal-Sutech-faraon.

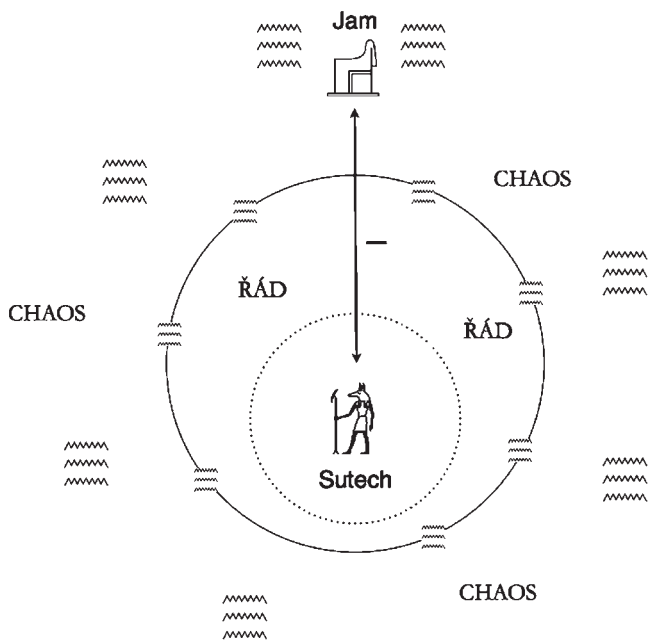

Obr. 5 Grafické shrnutí papyru Astarte 2, x+3–14, y

Astarte není původní egyptskou bohyní.³⁰ Její kult se v Egyptě rozšířil pravděpodobně spolu s ostatními božstvy z oblasti Syropalestiny v 18. dynastii (1543–1292 př. Kr.) poté, co Egypt započal svou expanzi na tomto území. Je zmíněna společně s faraonem Amenhotepem II. (hrdinou našeho papyru, vládl zhruba 1424–1398 př. Kr.) na stéle, jak spolu s Rešefem oslavuje um, s nímž faraon řídí svůj vůz (Sethe 1955: 1282, 15). Astarte měla vždy velmi blízko k faraonovi a jeho kultu, ke koním, erotické smyslnosti a zejména válce. Velmi často byla hlavně v Syropalestině spojována s bohyní Anatou. V dochovaných textech z Ugaritu Astarte společně s Anadou doprovázejí boha bouře Baala do boje proti Jamovi. Úzké spojení těchto dvou bohyň je zjevné také z egyptských zdrojů. V jiném egyptském příběhu nazvaném *Boje Hora se Sutechem* (3,4) je zmíněn dopis sepsaný egyptskou bohyní Neitou a adresovaný Devateru: „Zdvojnásob [Pane všehomíra] Sutechův majetek, dej mu své dvě dcery, Anatu a Astartu, a dosad Hora na místo jeho otce Usira“ (Vachala 1994: 58). Bohyně Anat a Astarte jsou spojeny nejen s válkou a násilím,³¹ ale také se smyslností a sexualitou.³² Jak Astarte, tak i Anat mají přídomek „Panna“ anebo „Dívka“, což je jen jiný způsob, jak zdůraznit jejich sexualitu.³³

Papyrus Astarte (pBN 202 + pAmherst 9)

Podobnost příběhu z papyru Astarte s mytologickou látkou Blízkého východu, Anatolie, popř. Mezopotámie je celkem zřejmá. Na přenosu příběhu z ciziny do Egypta měly pravděpodobně nemalý podíl komunity cizinců, kteří za vlády Amenhotepa II. žili v Memfidě a často zastávali důležité úřady ve správě země. Poměrně velké množství vypůjčených, neegyptských slov, významná role, již hrají neegyptská božstva jako Jam, Astarte či Baal, to vše tuto teorii podporuje. Žádný z badatelů, kteří si této skutečnosti všimli, se ovšem nepokusil ukázat, jakým způsobem tento „cizí“ text zapadá do celku egyptského písemnictví a (náboženského) myšlení. Text je psán velmi pěknou a čitelnou hieratikou,³⁴ jež dává tušit, že autorem byl zručný egyptský písař. Také délka textu, kterou bohužel můžeme jen odhadovat, by pravděpodobně dvakrát až třikrát přesáhla rozsah zatím nejdelšího dochovaného textu z této doby, *Boje Hora se Sute-*

Obr. 6 Grafické shrnutí papyru Astarte 15, y

chem. Papyrus Astarte musel být významným a důležitým příběhem pro Egypťany samotné. Co si ovšem počít s motivy, jež musely být pro rodilého Egypťana cizí, pokud vůbec srozumitelné (viz výše např. výrazná postava Jama – moře, jež nemá v egyptském písemnictví obdoby aj.)?

Grafické shrnutí papyru Astarte

Než začneme s interpretací papyru, je vhodné kvůli jeho fragmentárnosti celý příběh shrnout a pro přehlednost graficky znázornit vztahy mezi jednotlivými aktéry (číslování na počátku každého odstavce odpovídá řádkování v papyru Astarte, viz překlad).

1,2–1, x+2

Hrdina je uveden na scénu. Je to faraon Amenhotep II., jenž má aspekty mocného boha Sutecha-Baala. Něco (pro něj) bylo učiněno, aby byl schopen v boji s Jamem (mořem) bránit Devatero (obr. 3).³⁵

1, x+3–2, x+3

V kosmogonických souvislostech je zmíněn Jam, přízvisko „Vládcce“ a trůn. Devatero je poprvé konfrontováno s požadavkem tributu, jenž má pravděpodobně sloužit jako výkupné, aby se Jam upokojil. Celá situace je děsivá (obr. 4).³⁶

2, x+3–14, y

Devatero (reprezentováno nyní Renenutou³⁷) nalézá prostředníka v postavě Astarte.³⁸ Ta kontaktuje Jama tak, že sestoupí na mořský břeh³⁹ spoře oděná (v potrháných šatech), Jama zaujme a ten je ochoten s ní jednat. Pravděpodobně následuje série vzájemných vzkazů mezi Jamem a Devaterem. Jam, zdá se, vždy zpřísňuje své požadavky na výši tributu (obr. 5).

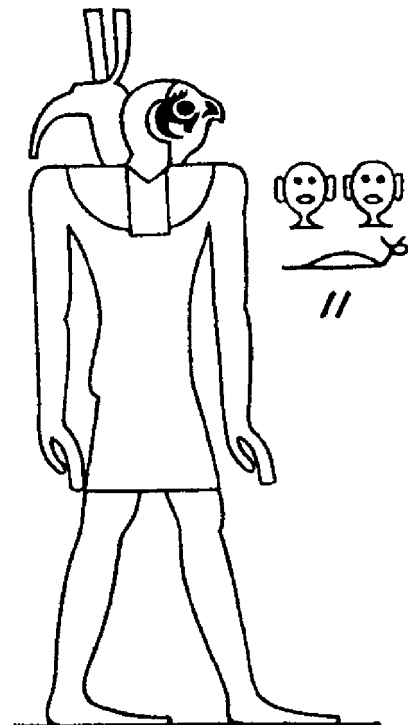
15, y

Sutech-Baal-faraon povstává a tvrdí, že se Jam neodvážá utkat s Devaterem vzhledem k tomu, že je reprezentuje on sám (obr. 6).

Zvláštní vlastnosti (egyptské) mytologie

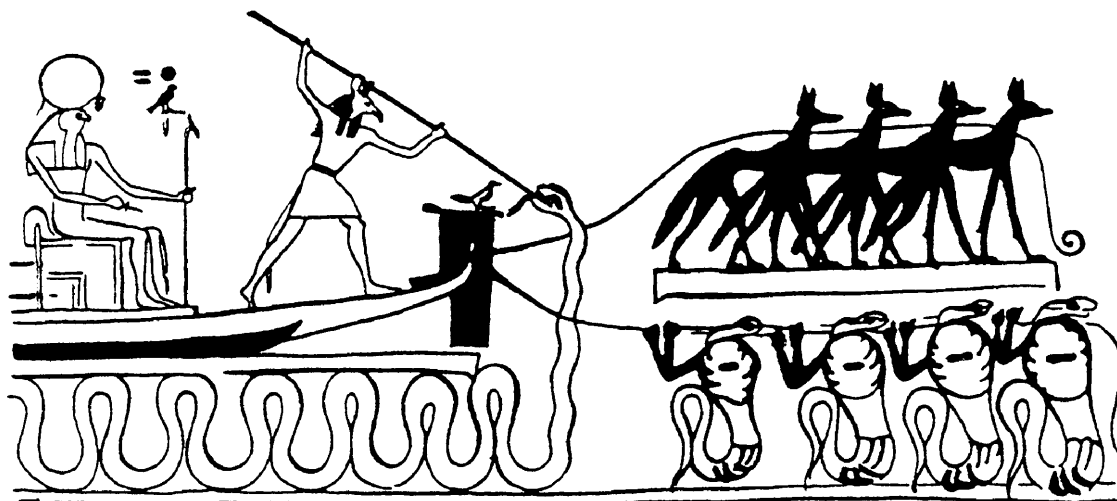
Předtím než se pustíme do interpretace jakéhokoliv mytologického textu (ať už egyptského nebo jiného), je dobré vědět něco o charakteru mytologických příběhů jako takových. Mytologie obecně a egyptská zejména vykazuje jednu velmi zajímavou vlastnost. Tou je široká škála velmi odlišných (náboženských) představ o fungování světa, jež zjevně mohou fungovat vedle sebe často i v jednom textovém celku. Mýty proto často působí matoucím dojmem, jednotlivé části jsou kombinovány jakoby náhodným způsobem, reakce postav jsou nezdánlivě velmi zarážející a zdánlivě nelogické. Kompetence jednotlivých bohů se nejrůznějšími způsoby překrývají. V Egyptě je např. stvořitelem jednou bůh Chnum, podruhé bůh Re, jindy zase Ptah-Tatenen aj. To stejné platí i pro nejrůznější „genealogické“ vztahy bohů. V egyptských textech je proto zcela běžné, že na jednom řádku prohlásí o Sutechovi, že je Horovým strýcem, a o pár řádků dále se dozvíme, že jsou bratři. Mnoho badatelů i laiků tyto zdánlivě protimluvy matou a snaží se pro ně nacházet více či méně obskurní vysvětlení, mnohdy se snahou odkázat na nějaké „historické“ události. Často se přitom s neomaleností redaktorů bulvárních deníků uchylují k velmi sporným a většinou zcela nedoložitelným konstrukcím o politických a kněžských pletkách a ona „chaotická“ tvrzení v náboženských textech vnímají jako jejich přímý otisk. Ačkoliv realita politická, přírodní nebo společenská má na vytváření mytologie určitého národa bezesporu zásadní vliv, nelze zjednodušeně prohlásit, že mytologie je jejím mechanickým odrazem. Vztah skutečnosti a mytologie je složitější.

Podobně jako jednotlivci i každá kultura, ať moderní nebo starověká, řeší určité problémy a otázky, jež jsou pro ni z nějakého důvodu klíčové. Společnost i každý jedinec jsou např. opakovaně konfrontováni se skutečností života a jeho konce (život × smrt). Lidé vždy řešili otázku hranice mezi „já“ (a „mé/my/naše“) a tím, co je „cizí“ (já × cizí). Zdaleka nejjednodušší způsob pro naši mysl, jak tyto často velmi abstraktní vztahy zachytit, je postavit je k sobě do jakési struktury tvořené tzv. binární opozicí⁴⁰ (já × cizí). Naše mysl

Obr. 7 „Ten se dvěma tvářemi“

Obr. 8 Sutech
v boji s nepřítelem
řádu hadem
Apopem

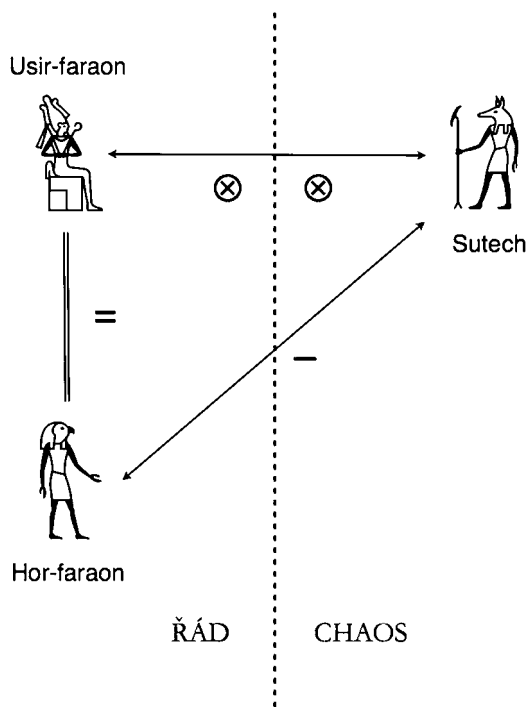

tak srovnává např. otázky morálního charakteru (dobro × zlo), ale i mnohem triviálnější skutečnosti, jež vyplývají z toho, jak vnímáme sebe a svět kolem nás (např. nahore × dole; zima × teplo atd.). Každý z těchto problémů je přitom možné vnímat v několika významových rovinách najednou. Opozici já × cizí řeší například matky v době těhotenství, kdy jim v lůně roste dítě – lidská bytost, jež jednou bude zcela samostatná (tím pádem vlastně „cizí“), nicméně do té doby tvoří se svou matkou její „já“ (rovina biologická). V jiné rovině tvoří opozice já × cizí ve své zdravé podobě základ koncepcí národních států, ale bohužel se někdy projevuje i v nezdravé podobě v rámci nejrůznějších xenofobních názorů (rovina společenská/politická). Já × cizí je klíčem k pochopení existence hranic států (rovina politická/geografická), ale i pojmu soukromého vlastnictví a jeho ochrany (rovina společenská/morální). Takto bychom mohli pokračovat donekonečna i u jiných binárních opozic.

V našem světě a v našem myšlení máme tendence od sebe některé tyto roviny oddělovat (i když ne vždy to úplně jde) a svěřovat pak zkoumání velmi specializovaným odborníkům. O politických tématech, zdá se nám, nejlépe píše a hovoří politolog, o lékařských lékař (ti se pak dělí na kardiology, pediatry, chirurgy atd.), o otázkách smyslu života a morálky filozof, o egyptologii egyptolog atd. Pokud je potřeba, aby se k nějakému problému vyjádřilo několik odborníků z různých pohledů, zakládají se nejrůznější think-tanky, grémia a diskusní skupiny. To je reflektováno i v žánrech, jež moderní doba přinesla (odborné články, samostatné programovací jazyky atd.) Ačkoliv i ve starověkých společnostech byla větší anebo menší míra specializace, takového rozsahu jako ve společnosti dnešní nikdy nedosahovala. To se projevilo i v typu textů, jež nám starověké kultury zanechaly a z nichž mytologické texty tvoří významnou skupinu. V případě mytologických textů nemáme co do činění s odborným textem v moderním slova smyslu (ačkoliv tehdy stejně jako dnes si jej mohla přečíst skutečně jen velmi úzká a odborná skupina společnosti), ale s útwarem, jenž se dokáže věnovat několika strukturám najednou (tj. např. řeší naráz problém já × cizí; dobro × zlo atd.) a zároveň dokáže kombinovat několik významových rovin. Jeden egyptský příběh nazvaný *O dvou bratřech* (Vachala 1994: 47–53) tak kromě jiného řeší i strukturu vyjádřenou binární opozicí já/moje × cizí v rámci životního příběhu muže jménem Bata hned na několika významových rovinách naráz: geografická rovina – Egypt × cizí země; biologická rovina – rodina × okolní společnost; kosmická rovina – egyptští bohové × cizí bohové; politická rovina – faraon × vládci cizích krajů aj. Opozice a vztah (já/moje × cizí), jenž je jejím rámcem zachycen, zůstávají stejné. Co se mění, jsou prvky, na nichž je tento

vztah ukazován. Je přitom typické, že pro mýty nejsou důležité prvky samotné, ale vztahy, jež vůči sobě jednotlivé prvky zaujmají.

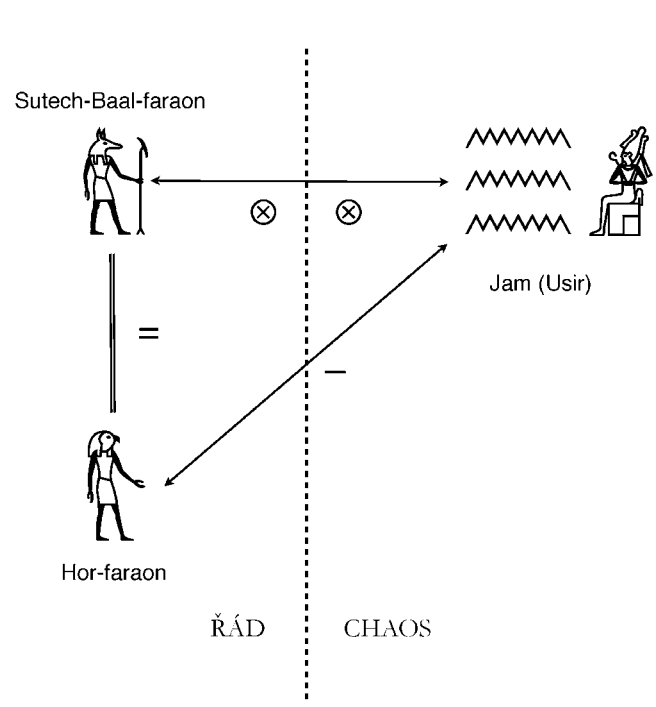
Kromě problému já/moje × cizí se egyptská kultura v průběhu své historie opakovaně vracela v rámci svého výtvarného umění, mytologie, architektury atd. k několika dalším zásadním tématům. Jedním z nich byla ve všech historických obdobích osoba krále a jeho úřad. „Postavení krále se ve starém Egyptě stalo úhelným kamenem koncepce státu. Podle ní Egypt, stvořený bohy a ztělesňovaný bohyní pravdy Maatou, obklopovaly síly chaosu a zla. Zárukou, že tyto síly nezvítězí [...], byl právě král.“ (Verner – Bareš – Vachala 1997: 263). Král byl žijící podobou boha. Co je ovšem na královském úřadu nejvíce fascinující, je skutečnost, že touto posvátnou silou nedisponovali sami jednotliví králové, ale primárně úřad jako takový. Na královském trůnu se mohli střídát vládci nejrůznějších soupeřících větví, je doloženo mnoho panovník a nejednou se v egyptské historii stalo, že vládl cizinec – pokud plnil(a) základní královské funkce a choval(a) se tak, jak bylo od krále očekáváno, byl(a) legitimním panovníkem. Někteří panovníci si proto nechávali tesat záznamy o vojenských výpravách, jež nikdy nepodnikli, a údaje (včetně např. jmen zajatých protivníků) jednoduše „okopírovali“ z památek svých předchůdců. Za tímto jednáním přitom není potřeba vidět vůbec nic špatného. Král již jen tím, že nastoupil do svého úřadu, potvrdil platnost řádu *maat* a skutečně bránil Egypt před silami zla. Ty mohly být reprezentovány mnoha různými způsoby, na různých významových rovinách – v rámci egyptského panteonu bohem Sutechem, na politické úrovni cizími vojsky, v podsvětí hadem Apopem aj. Královou hlavní povinností bylo chránit Egypt před silami ne-řádu ve všech jeho podobách. Zde vidíme, že v případě instituce krále aplikovali Egypťané stejné pravidlo jako ve svých mýtech – primárně nebyli důležití individuální panovníci, jejich osobnosti. Co mělo váhu, byl úřad krále a vztahy, jimž každý panovník musel učinit zadosť. Jednotliví králové a jejich konkrétní činy byli ve své podstatě zaměnitelní. Ukažme si platnost tohoto tvrzení ještě na jednom příkladu. Vztah mezi Usirem (mrtvým panovníkem) a jeho synem Horem (žijícím panovníkem) není primárně vztah otce k synovi (faraon-Hor se po své smrti stává svým otcem-Usirem), ale vztah závislosti (Goebis 2002: 27–59, zejm. s. 46–57). Binární opozicí by tento vztah šel vyjádřit takto: bůh, jenž něco potřebuje (Usir – zesnulý faraon) bůh, jenž potřebné dodává (Hor – vládnoucí faraon). Usir je garantem světa v podobě, v jaké byl stvořen – garantem řádu (*maat*). Zároveň je ovšem bohem nehybnosti (jeho doménou je podsvětí, Usirem se stává panovník po své smrti, což je stav klidu), jemuž něco

Obr. 9 Vztah Usira k ostatním z pozice zástupce řádu

schází (v některých mýtech ho Sutech připravil o mužství poté, co rozsekal jeho tělo na kusy). Usir zemřel, vstal z mrtvých, ale stav jeho existence je někde na hranici mezi životem a smrtí – schází mu vitalita a síla (mužství). Je to právě Hor, kdo v tradiční egyptské mytologii poskytuje svému otci to, co mu schází. Nejčastěji mu tuto „sílu“ dává v podobě svého oka (jež mu předtím bůh Sutech vypíchl).⁴¹ Spojení Usira s Horem bylo klíčové mysterium egyptského královského úřadu.

Hor je sice v jedné poloze bohem, jenž disponuje „sílu“, nicméně v jiné poloze je na tom stejně jako jeho otec. Počat a narození až po smrti svého otce (pouze díky magické síle své matky Esety, jež oživila Usirův úd a počala Hora), je bohem slabým, dítětem, jež se teprve mužem a majitelem „síly“ musí stát. Na tomto místě vstupuje do hry bůh Sutech. V mnoha mýtech je to on, kdo Usira, svého bratra, zálučně zavraždí a vykastruje. Stejně tak měl často na svědomí i vypíchnutí Horova oka. Usir s Horem sice tvoří celek a jako takoví garantují řád, ale nebyli by nic bez přičinění Sutecha zosobňujícího síly chaosu. Pouze po konfrontaci se silami chaosu je možné, aby se z bezbranného Hora-dítěte stal Hor-panovník (tj. budoucí Usir), jenž bude schopen chaosu čelit. Řád (*maat*) reprezentovaný (vykastrováním) Usirem a (dítětem) Horem je sice žádoucí stav, nicméně je to ve své podstatě stav impotentní, statický, slabý a sám o sobě neudržitelný. Vždyť to, co je řádné, jsme schopni určit pouze tak, že se vymezíme proti tomu, co z řádu vybočuje. Řád je jako stroj, jenž potřebuje mazat černou tekutinou chaosu. Jedno bez druhého nemůže být, jsou to dvě strany téže mince. Egypťané si toho byli moc dobře vědomi a tuto svou znalost vyjádřili i v mytologii. Usir tak stojí vždy v protikladu k Sutechovi (Usir × Sutech), ale právě touto nepřekonatelnou opozicí jsou k sobě svázáni tím nejtěsnějším poutem. Usir je inverzní Sutech a naopak. Stejně tak Hor – v jistém smyslu je Hor svým otcem (stejně jako se korunní princ stane svým otcem – faraonem), jemuž je schopen dodat scházející vitalitu (udržováním jeho zádušního kultu). Toho by ovšem nebyl schopen nebýt Sutecha a síly chaosu, z nichž tuto sílu čerpá (nestal by se králem). Ideálním stavem proto pro Egypťany nebylo popření chaotických (cizích) sil, ale opakovaná a nikdy nekončící reintegra-

Obr. 10 Vztah Usira k ostatním z pozice zástupce ne-řádu

ce chaosu do struktur řádu. To je hlavním tématem egyptských mýtů, rituálů a myšlení obecně.

Interpretace papyru Astarte

Po této relativně dlouhé, ale naprosto nezbytné úvaze se vraťme k našemu papyru. I zde je hlavním tématem vztah řádu a chaosu (řád × chaos). Na počátku papyru je král Amenhotep II. oslavován jako zastánce řádu *maat*. V našem papyru ovšem dochází k velice zajímavé obměně. Hrdina příběhu (Amenhotep II.), jak jsem výše ukázal, je oslavován ve své aktivní roli strašlivého bojovného boha, ochránce řádu. Faraon byl tradičně vtělením Hora zosobňujícího svého otce Usira. Nicméně postava pasivního Usira sedícího ve své říši zesnulých se nehodila a postava Hora, jenž byl jakýsi teenager světa bohů, pravděpodobně také neodpovídala představě strašlivého panovníka. Mocní králové Nové říše, kteří podnikali jednu válečnou výpravu za druhou, se zhlédli mnohem více v postavě Sutecha. Aktivní, silný, mužný bůh, jehož hlas rozehvívá nebesa a jenž kráčí po vrcholcích hor a drtí své protivníky, je odpovídající obraz. Amenhotep II. je tak na počátku našeho papyru líčen jako Sutech, ale zároveň je i Hor (legitimní nástupce svého otce Usira). V našem textu k sobě tedy přibírá aspekty strašlivého Sutecha-Baala a stává se z něj Hor-Sutech-Baal-faraon. V osobnosti krále jsou sjednoceny protiklady podobně, jako to Egypťané vyjádřili graficky v postavě boha *hrwy=fy* „Toho se dvěma tvářemi“ (obr. 7; te Velde 1967: 69, obr. 10), jenž na jednom těle nese jak hlavu Sutecha, tak Hora. Tito dva bohové měli na některých místech Egypta dokonce společný kult (Kees 1923: 44).

Identifikace krále se Sutechem v našem příběhu ovšem trochu zamíchala tradičním rozdělením rolí. Sutech běžně vystupoval jako nepřítel Hora-faraona, a jakmile je Hor-faraon zároveň i Sutechem, najednou nám začne scházet zástupce chaosu a jeho síly. V našem příběhu zaujímá tuto roli „zlého“ bůh Jam. Nicméně tato odpověď sama o sobě nestačí. Jak jsem uvedl, Jam byl postava egyptskému myšlení naprosto cizí. A vzhledem k tomu, že se snažíme zjistit, jakým způsobem papyrus Astarte zapadá do rámce egyptského myšlení, musíme se zamyslet trochu více.

Vztah mezi Usirem a Sutechem je takový, že tito bozi stojí proti sobě v naprostém protikladu. Usir většinou garantuje řád, jenž je ohrožován Sutechem coby zástupcem chaosu. Nicméně v rámci egyptské mytologie existují i situace, v nichž si Usir se Sutechem tyto pozice prohodí. Sutech je křikloun, je impulzivní a sexuálně velmi aktivní. Takový božský neotesanec. Zároveň je to jediný bůh, který je dost silný na to, aby ochránil bárku slunečního boha Rea před strašlivým nepřítelem řádu – hadem Apopem. Sutech ho statečně z přídě bárky harpunuje přímo do rozevřené tlamy (obr. 8; Cornelius 1994: obr. 39). Při tom využívá přesně těch vlastností, jež jsou za jiných okolností považovány za negativní.

Oproti tomu Usir je sice ideálním představitelem řádu, nicméně je (sexuálně) neaktivní, na hranici mezi životem a smrtí. Zároveň je ovšem obávaným vládcem světa mrtvých a rozkazuje strašlivým démonům, kteří tento svět obývají. Pouze díky Usirovi zůstávali tito démoni schovaní v podsvětí a nevystupovali na svět, kde by šířili hrůzu mezi lidmi a bohy. Nutno ovšem podotknout, že Usir si toho byl moc dobře vědom a občas se nerozpakoval tuto skutečnost svým božským kolegům připomenout, když měl pocit, že nerespektují jeho přání. Takto se například vyjadřoval v dopise zasláném Devateru v příběhu nazvaném *Boje Hora se Sutechem*: „V zemi, v níž vládnu, je plno poslušných smrti, kteří se nebojí žádného boha ani bohyně. Když je vyšlu, přinesou mi srdce jakéhokoli zločince, takže se pak ocitne u mne. [...] Kdo z vás je silnější než já?“ (Vachala 1994: 65).⁴² Tento výhrůžný dopis se v mnohém velmi podobá způsobu, jakým Jam v našem příběhu vyhrožuje Devateru. Obraz bouřícího a lačného moře stahujícího do svých hlubin vše živé je podobně děsivý jako obraz Usira stahujícího do hlubin podsvětí nehodné bohy a zesulé.

Jak jsem výše ukázal, mezi Sutechem a Usirem panuje vztah vzájemného protikladu, který je možné vyjádřit binární opozicí Sutech (chaos) × Usir (řád). Tento vztah je platný za všech okolností. Pokud se ovšem Sutech stane zástupcem řádu *maat* (jako je tomu i v našem papyru), pak nezbyvá, než aby Usir na sebe vzal všechny agresivní vlastnosti, o nichž zároveň víme, že je jich schopen. Stále bude zachována binární opozice Sutech × Usir (a o to jde především), ale bohové si prohodí sféry vlivu: Sutech (řád) × Usir (chaos). Pro Egyptany není důležité, aby Usir byl klidným reprezentantem řádu, ale aby Usir a Sutech byli protiklady. Na jejich vztahu pak může mýtus rozehrát hru mezi řádem a chaosem. Díky tomuto principu je možné, aby postavy v mytologii měnily své pohlaví, vlastnosti, jména aj. Všechny tyto změny a obměny užívá egyptská mytologie proto, aby popsala postupnou integraci chaosu do rámce řádu (ať už ho garantuje Usir, Hor, Sutech nebo kdokoliv jiný).

Jak jsem se již zmínil, Jam (božstvo ze Syropalestiny, jež vojensky i politicky spadala pod přímou kontrolu egyptské moci) nemá v egyptském písemnictví žádnou silnou tradici. O to překvapivější je, jak významnou roli v příběhu zastává. Z pozice moci vyhrožuje samotným egyptským bohům! Jaká to opovážlivost! Egyptská mysl by těžko takovýto příběh přijala, kdyby neměla v rámci své vlastní tradice podobnou strukturu. Egyptská tradice měla pro postavu Jama coby agresivního božstva, jež disponuje strašlivou silou a jež stojí v protikladu k Sutechovi, naprosto přirozeně strukturu, v níž se v jiných kontextech objevoval Usir. Pokud tedy srovnáme základní strukturu mýtů, v nichž vystupuje Usir v pozici zástupce řádu (obr. 9), a strukturu vztahů v papyru Astarte (obr. 10), zjistíme, že v tomto případě došlo pouze k prohození postav a pozic při zachování vzájemných vztahů – Hor-Sutech-Baal je reprezentant řádu a Usir-Jam zástupce chaosu. Usir a Sutech zastupují dva neslučitelné principy a nakonec je jedno, kdo stojí na straně chaosu a kdo na straně řádu.

Papyrus Astarte – propašovaný, anebo osvojený příběh?

Z předešlých kapitol je jasné, že příběh obsažený v papyru Astarte je silně ovlivněn mytologií jiných kulturních tradic. V těchto tradicích je hlavním námětem boj hrdiny – boha bouře s mořem. Na základě mnoha podobností např. s Baalovým cyklem (viz výše) a podle náznaků v závěru papyru je pravděpodobné, že podobná epizoda tvořila i součást našeho textu. Nyní nám ještě zbývá odpovědět na otázku, v jakém vztahu byl text papyru Astarte k původní egyptské tradici. Svou strukturou dílo připomíná standardní oslavné texty své doby opěvující panovníkovu sílu a vojenskou zdatnost – vlastnosti tak často oceňované panovníky Nové říše. Proč ovšem taková koncentrace cizích božstev a mytologických motivů?

Thomas Schneider obsah papyru Astarte vykládá jako „[...] důkaz postupného zavádění inovace z ciziny, [což] je velice překvapivé, neboť egyptologie tradičně předpokládá, že jádro egyptské civilizace, kulturní rámec vytvářený zejména náboženstvím a úřadem krále, bylo imunní vůči změnám. [...] Nyní vidíme, že sama královská moc zosobněná v Amenhotepovi II. změnila svůj kulturní kód a přeznačila ho na základě neegyptského modelu“ (Schneider 2003: 161, zdůraznil M. Pehal). Se Schneiderem souhlasím v tom, že egyptská civilizace v žádné ze svých fází nebyla ani trochu statická, natož aby se bránila změnám (ačkoliv Egyptané se tento dojem ze své kultury v některých ohledech zdánlivě vyvolat snažili). V čem ovšem se Schneiderem naprosto nemohu souhlasit, je tvrzení, že obsah papyru Astarte se pokouší o nějaké revoluční předefinování tradičních egyptských hodnot na základě cizích vzorů. V textu totiž nenalézám nic, co by nebylo egyptskému myšlení vlastní. Jistě, vystupují zde postavy, jež jsou z hlediska hlavního proudu marginální. Nicméně to ještě není důkaz jakékoliv snahy o zásadní rozluky s tradicí. Naopak se domnívám, že se v tomto případě nejedná o nic jiného než o přeložení určité mytologické struktury do zcela egyptského rámce myšlení, ovšem se zachováním původních (syropalestinských) aktérů.⁴³

Nápad identifikovat faraona s tím, kdo v sobě spojuje Hora a Sutecha, je myšlenka stará jako úřad egyptského krále. Stejně tak i představa Usira coby agresivního božstva je velmi stará (zmínky se vyskytují již v Textech pyramid, viz výše). Autor našeho textu využil tyto struktury, jež byly egyptskému myšlení vlastní, a jen vyměnil jejich aktéry: místo Usira dosadil Jama. Ten byl sice jako božská entita egyptskému myšlení cizí, nicméně ve své funkci hrozivého a vyhrožujícího božstva, na jehož povel čekají skryté síly, které dokážou vše strhnout do zkázy, nalezl v egyptské mysli odpovídající strukturu. Můžeme se samozřejmě ptát, proč pisář jednoduše nenechal v příběhu Usira a obtěžoval se s jakýmsi Jamem. To má dva důvody. Autor papyru se podle mého názoru zcela záměrně snažil co nejvěrněji napodobit obsah tzv. Baalova cyklu nebo podobného mytologického díla. Papyrus Astarte je zjevně politicky motivované dílo, jehož cílem bylo oslavit vládnoucího faraona Amenhotepa II. a vojenskou expanzi Egypta právě do oblasti Syropalestiny, odkud Baalův cyklus pochází. S vojenskou expanzí jde samozřejmě ruku v ruce i expanze kulturní, respektive snaha vítězného národa „vstřebat“ božstva a kulturu podmaněných národů.

Druhým důvodem je to, že autor by měl asi velké těžkosti uvést Usira jako Sutechova protivníka, neboť žijící panovník byl tradičně vnímán jako Hor, tj. inkarnace svého otce Usira. Identifikací Hora se Sutechem tak vlastně Amenhotep II. v sobě spojil všechna tři božstva a výskyt Usira v podobě protivníka by jen těžko dával smysl. Jako ideální řešení se proto jevil do pozice reprezentanta chaotických sil dosadit postavu, jež má podobné vlastnosti jako Usir, tedy Jama.

V tomto smyslu je tedy příběh obsažený v papyru Astarte naprosto egyptským příběhem. Toto zjištění má ovšem závažné důsledky pro případnou rekonstrukci zničených částí textu. Schneider považuje papyrus Astarte za věrnou kopii blízkovýchodních mýtů – Baalova cyklu (Schneider 2003: 161). Logicky pak tvrdí, že Sutech-Baal-faraon se ve zničených částech utká s Jamem, zabije ho a zvíťazí. Tak je tomu právě v Baalově cyklu: „Zakroužil kyj z ruky Baalovy, / jako orel z prstů jeho. / Uděřil (do) temene prince Jama, / do čela Soudce Nahara. / Zhroutil se Jam, padl k zemi. / Rozechvěla se kolena jeho, / a(n)o sesypal se“ (Stehlík 2003: 98).

Jak jsme si ukázali, pro Egyptany nebylo klíčové představitel chaosu zničit a odstranit. Egyptané vždy zdůrazňovali začlenění chaosu do rámce řádu v konečné harmonii protikladů. Lze tedy očekávat, že v nedochovaných částech textu došlo v nějaké formě právě k takovéto integraci. Nezbyvá mi než doufat, že jednoho dne bude nalezen i zbytek textu a má teorie a analýza se ukáže jako pravdivá.

Na závěr musíme odpovědět na otázku, jak je vůbec možné, že dochází k přenosu mytické látky z jedné kultury do jiné? Každá kultura má více nebo méně odlišné hodnoty, uspořádání společnosti, příbuzenských vztahů atd. To vše se samozřejmě promítá i do mytologie. Jak potom mohou být přenášeny mýty, jež nesou takto specifický obsah, a přitom si mají zachovat sílu svého sdělení i v kultuře cizí, v níž tyto věci mohou být uspořádány naprosto jinak?

Jak je krásné vidět právě na obsahu papyru Astarte, jádrem mýtu nejsou postavy a jednotlivé prvky jako takové, ale struktura mýtu, jež je nesena *vztahy* mezi jednotlivými prvky (např. syn × otec, nedostatek × doplnění, já × cizí atd.). Taková struktura je z morálního hlediska naprosto neutrální. Vzhledem k tomu, že lidská mysl, ať už moderní nebo starověká, funguje v takovýchto základních strukturách, jsou mýty na této „morálně neutrální“ úrovni velmi jednoduchým způsobem převoditelné. „Jakmile jsou ovšem do této struktury vloženy morální úsudky – jakmile někdo prohlásí, že ‚A je dobrý a B špatný‘, pak se mýtus zcela samovolně podřídí společenskému uspořádání [...]“ (Leach 2000: 77) a stává se specifickým pro určitou kulturu. Mýty nemají žádný „smysl“. Mýty nám nic „neříkají“. Jejich síla spočívá v tom, že jsou schopny formovat naše myšlení do struktur, jež dávají nesouvislým jevům a událostem řád. V tomto smyslu jsou mýty naprosto transkulturní.

Poznámky:

- 1 Tento příspěvek je upravenou verzí mé magisterské diplomové práce, v níž se tématům, jež se v následujících odstavcích pokusím stručně načrtnout, věnuji do větší hloubky (Pehal 2008).
- 2 Egyptané řadili hieroglyfy do jakýchsi pomyslných čtverců tak, aby celek působil harmonicky. Čtverec mohl zaujímat pouze jeden velký znak (např. nebo) dva vysoké znaky vedle sebe () dva anebo více horizontálních znaků nad sebou () někdy se do čtverce vešel i jeden větší a dva menší hieroglyfy (). Díky tomuto nepsanému pravidlu můžeme alespoň odhadnout počet chybějících znakových čtverců (ačkoliv pravidlo čtverce nebylo písaři dodržováno nijak rigidně).
- 3 Můj překlad vychází z nového *editio princeps* (fotokopická edice a hieroglyfický přepis původně hieratického textu z papyrů pBN 202 a pAmherst 9; Collombert – Coulon 2000: 194, 196, 230–241).
- 4 Ještě donedávna se badatelé domnívali, že tzv. Astartin papyrus je tvořen pouze jediným papyrem s názvem papyrus Amherst 9. V roce 2001 ovšem Philippe Collombert a Laurent Coulon publikovali článek, v němž dokázali, že začátek papyru Astarte se nachází ve sbírkách francouzské Národní knihovny v Paříži pod označením BN 202. Tento papyrus byl sice

badatelům dříve známý, ale nikdo jej nespojoval s papyrem Amherst 9. Je možné, že se v depozitářích světových muzeí skrývají ještě další části textu, jež, doufejme, někdo jednou objeví. Pro rekonstrukci strany 1–3 viz obr. 1 (Collombert – Coulon 2001: 242).

- 5 Názvy jednotlivých částí jsou přidány pro přehlednost a tvoří součást původního egyptského textu.
- 6 Egyptský rok se dělil na tři období (*achet, peret, šemu*) o čtyřech měsících po třiceti dnech (zbylých pět dnů bylo považováno za „přechodné“ – síly chaosu byly v tuto dobu nejsilnější a zcela reálně ohrožovaly řád světa). V období *peret* (vycházení) vyrostla na polích budoucí úroda.
- 7 Egyptští písaři občas užívali červeného inkoustu místo černého s cílem zdůraznit vybrané pasáže (počátek významových celků aj.).
- 8 Zde se se vši pravděpodobností nacházela kartuše. To byl oválný rámeček, do něhož se psalo trůnní jméno panovníka. Toto jméno se sice nedochovalo, ale o řádek níže se nachází, taktéž v kartuši, osobní jméno Amenhotepa II. Počet královských jmen se ustálil na pěti v období Střední říše v pořadí: Horovo (v nejstarších dobách jedině), Obě paní (ochranné bohyně Horního a Dolního Egypta), Zlaté (též Zlatý Hor), trůnní a Syn Reův (od 4. dynastie se jím král identifikoval s bohem slunce). Poslední dvě jména se časem stala nejpoužívanějšími (viz Verner – Bareš – Vachala 1997: 242, heslo „jméno“).
- 9 AVS (ṛnh.w, wḏṛ.w, snb.w – *anchu, vedžáu, senebu*) je standardní egyptská zkratka, jíž písaři užívali pokaždé, když bylo zmíněno jméno panovníka. Přáli mu tím „život, zdar a zdraví“.
- 10 V egyptštině tyto dva termíny zněly *dd* (*džet*) a *nhh* (*neheh*). „Čas *džet* zastupuje neměnné trvání, oproti cyklickému pojetí času *neheh*. Teprve spojení těchto dvou veličin, zajišťujících jak trvání, tak možnost obnovy, vytvářelo podmínky pro možnou existenci světa a života“ (Janák 2005: 53).
- 11 Termín Devatero (bohů) nebo též Eneáda značil celý egyptský panteon (3 × 3 = plnost, „velký plurál“) anebo určitou skupinu bohů, jež tvořila jednotku, např. rodinu, často bez ohledu na jejich skutečný počet (Janák 2005: 50–51).
- 12 Podle Schneidera (2003: 611, pozn. 17) je toto slovo převzaté z churritštiny – jazyka zapisovaného klínovým písmem a geneticky příbuzného s urartejštinou (Prosecký 1999: 144, heslo „churritština“).
- 13 Šai a Renenutet (též Renenut, Renut) byli společně s Meschenetou často spojováni s určováním lidského osudu. Renenutet byla také spojována s mateřstvím a ochranou matek a jejich dětí (Janák 2005: 145–146, 117, 168). Ačkoliv tato pasáž není zcela srozumitelná a překlad je pouze přibližný, jsme zde pravděpodobně svědky zrození hrdiny (?) našeho příběhu a/nebo určení jeho osudu Šaiem a Renenutou.
- 14 Toto slovo představuje hapax legomenon (slovo, popř. tvar slova, jež se v nějakém textu vyskytuje v jediném užití). Determinativ nohy v pohybu a jeho zvuková podoba (*rwk3rwk3*) připomíná typ rychlého pohybu. Viz též Schneider (2003: 611, pozn. 18) a Collombert – Coulon (2001: 205, pozn. „t“).
- 15 Viz níže, s. 51
- 16 Pravděpodobně nějaký typ květiny nebo rostliny.
- 17 Viz níže, s. 51
- 18 Viz níže, s. 51
- 19 Sloveso, jehož základ se dochoval, zní *hṫp* a jeho významu je skutečně nepřeborně od „uspokojit“ přes „spočínout“, „ustavit“ až po „bydlet“. Těžko lze vybrat jednu správnou variantu.
- 20 Schneider (2003: 613, pozn. 30) poznamenává, že toto slovo je pravděpodobně také výpůjčka z některého semitského jazyka a odkazuje čtenáře na epizodu z Baalova cyklu (CAT 1,2, 21–26), v níž se bozi, shromáždění na jednom místě k hostině, všichni skloní před Jamovými posly – kromě Baala, jenž je tímto jejich aktem ponížení pobouřen.
- 21 Astarte (a jí podobné bohyně jako např. akkadská Ištar, sumerská Innana, churritská Šauška aj.) byla tradičně spojována s ptáky, kteří byli i jejími emblémovými zvířaty. Například v chetitské variantě původně západo-

- semitského mýtu *Elkunirša a Ašertu* se dočteme: „Astarte [...] se proměnila v sovu a usedla na jeho zed. [...] Astarte letěla jako pták napříč pouští“ (podle Beckman 1997: 149).
- ²² Podobný motiv je možné nalézt i v churritském mýtu s názvem *Chedammuova píseň*, jenž náleží do souboru mýtů o Kumarbim. Chedammu byl stvořen churritským „otcem bohů“ Kumarbim po spojení s dcerou Velkého moře. Má podobu strašlivé obludy, všežravého hada. Je to právě churritský bůh bouře, Tešub, kdo se musí s tímto netvorem utkat. Jeho sestra Šauška se pokusí svému bratrovi pomoci. Vymyslí plán, jenž je velmi podobný plánu Astarte v našem příběhu. Umyje se a namaže vonnými mastmi, a učiní se tak ještě žádoucnější. Za doprovodu hudby se vydá na břeh moře a pokusí se Chedammua svést svou krásou. Český překlad pořídil Blahoslav Hruška (1977: 277–319).
- ²³ Schneider (2003: 615, pozn. 38) poznamenává, že Egyptané odlišovali frázi *hr b* („po zemi“) a *m b* („zemí, tj. podsvětím“). Mezopotámská Innana (varianta Astarte) skutečně do „podsvětí“ sestoupila. Viz „Sestup Innany do podsvětí“ (Hruška et al. 1977: 67).
- ²⁴ Několik panovníků 19. a 20. dynastie si podle tohoto boha vybralo své trůnní jméno (Sethi I., Sethi II., Sethnacht).
- ²⁵ Dnešní Rás Šamra („Fenyklový pahorek“), ve 2. tis. př. Kr. významné obchodní centrum, jež leželo v severní Sýrii, asi 11 km severně od Latakie. Roku 1929 zde byl odkryt jedinečný archiv. Vedle akkadských, sumerských, chetitských a churritských textů zde bylo nalezeno množství tabulek sepsaných v tehdy neznámém jazyce, pojmenovaném později ugaritština. Jedním z takovýchto textů byl právě Baalův cyklus. Český překlad tohoto a dalších zlomků pořídil Stehlík (2003: 77–156).
- ²⁶ Pro odkazy na odpovídající papýry a ostraka (Collombert – Coulon 2000: 206–207, pozn. 27–34).
- ²⁷ V tomto případě nebylo použito slovo *ym*, ale *w3d wr* „Velký zelený“). Diskusi o těchto dvou odlišných termínech viz níže.
- ²⁸ CAT 1.3, třetí tabulka, sloupec 3, řádek 28–31 (Stehlík 2003: 107): „Pojď, já to vyjevím / uprostřed skály mé božské – Cafonu, / v svatyni na skále vlastnictví mého, / v krásném místě ve výsosti mé.“
- ²⁹ Viz „Zpěv o Ullikumim“, přel. Jana Součková (Hruška et al. 1977: 312, 313).
- ³⁰ Pro analýzu postavy této bohyně v egyptském panteonu s přehledem relevantní literatury viz Pehal (2004: 98–120) a Janák (2005: 32).
- ³¹ CAT 1.16, třetí tabulka, sloupec 6, řádek 54–57 („O Keretovi“, Stehlík 2003: 207): „Ať roztrháš Chorón, ó synu, / ať roztrháš Chorón téměř tvé, / Ašart, jméno Baalovo, leb tvou.“ CAT 1.3, třetí tabulka, sloupec 2, řádek 3–7 („Stavba Baalova chrámu“, Stehlík 2003: 102): „Zavřela vrata sídla (svého) Anat. / A setkala se s pázaty u paty skály. / A hle, Anat bojovala v údolí, / sekala mezi městy.“
- ³² CAT 1.14, první tabulka, sloupec 3, řádek 41–42 (Keret si představuje, jak by měla vypadat jeho vysněná žena): „[...] jejíž šarm je jak Anatin šarm, / jako krása Ašart (je) krása její.“ („O Keretovi“, Stehlík 2003: 183)
- ³³ V CAT 1.10 a 1.11 nacházíme epizody, v nichž jsou popsány sexuální hry bohyně Anaty v podobě jalovice s bohem bouře Baalem. Existuje egyptská verze této epizody, v níž je popsána velice smyslná scéna mezi Sutechem a Anatou (van Dijk 1986: 31–51; Schneider 2003: 619–622). V CAT 1.92, první tabulka, řádek 25–32 má Astarte přívěsisko „Panna“, jež má sexuální konotace.
- ³⁴ „Zjednodušením tvarů pečlivě vypracovaných hieroglyfických značek vzniklo velice záhy (již v Rané dynastické době) písmo hieratické (řec. „kněžské“). Bylo možné jím psát mnohem rychleji a na různé povrchy“ (Verner – Bareš – Vachala 1997: 347).
- ³⁵ Kruh na tomto obrázku označuje oblast řádu. Nicméně i řád má různé úrovně – ta nejvnitřnější (označena přerušovaným kruhem) je reprezentována Devaterem (tj. všemi egyptskými bohy) a Sutechem coby jejím ochráncem. Devatero a Sutech spolu mají kladný vztah.
- ³⁶ V této části vstupují na scénu síly chaosu reprezentované Jamem, které obklopují kruh řádu ze všech stran, podobně jako vody rozbouraného moře obklopují loď, jež je pro svou posádku jedinou záchranou. Mezi Devaterem a Jamem je vytvořen negativní vztah.
- ³⁷ Jako i v mnoha jiných (egyptských) příbězích se prostředníky, kteří jsou schopni vyřešit anebo alespoň někam posunout zapeklý spor, stávají ženské postavy. Není to náhodou. Bohužel zde nemám prostor věnovat se tomuto genderově velmi zajímavému tématu do větších podrobností. Zájemce mohou odkázat na svou diplomovou práci (Pehal 2008: 90–93).
- ³⁸ Astarte je zejména v Egyptě velice úzce spojena s koňmi, jež byli do Egypta uvedeni v rámci kulturní výměny právě s oblastí Syropalestiny.
- ³⁹ Mořský břeh není v příběhu zvolen náhodou. Je skutečně ideálním místem, kde se střetává řád s chaosem. Pokud stojíme na pláži po kolena v mořské vodě, je na místě položit si otázku, zda jsme ještě na zemi, nebo již v moři. Moře a země se jakoby přetahují o území s každým přílivem a odlivem.
- ⁴⁰ Termíny a myšlenky, jež budu v následujících odstavcích prezentovat, jsou volně založeny na strukturalistické interpretační metodě, kterou v antropologii proslavil nedávno zesnulý Claude Lévi-Strauss. Pro velmi čtivý a srozumitelně podaný souhrn Lévi-Straussovy teorie a metodologie (včetně kritiky) viz Chlup (2009a: 3–35; 2009b: 155–184).
- ⁴¹ Horovo oko bylo nejčastějším označením jakékoliv obětiny jako např. chleba, vody, vína, květin, býků, ale i celých chrámů.
- ⁴² Podobně je Usir vzýván v říkání 23 Textů pyramid, §16a: „Usire, odnes si všechny, kteří nenávidí N. [jméno zesnulého], kteří proti němu mluví zle“ (podle Mercer 1952: 23).
- ⁴³ Viz níže diskusi o tom, jakým způsobem může docházet k přesunu mytologických motivů mezi kulturními celky.

Literatura:

- Beckman, Gary: 1997 „Elkunirša and Ašertu“, in: Hallo, William W. (ed.). *The Context of Scripture. Canonical Compositions from the Biblical World*, vol. I, Leiden – New York – Cologne: E. J. Brill.
- CAT = Dietrich, Manfred – Loretz, Oswald – Sanmartín, Joaquín: 1995 *The Cuneiform Alphabetic Texts from Ugarit, Ras Ibn Hani and Other Places*, Münster: Ugarit-Verlag, rozšířená edice.
- Collombert, Philippe – Coulon, Laurent: 2000 „Les dieux contre la mer. Le début du «papyrus d’Astarté» (pBN 202)“, *Bulletin de l’Institut Français d’Archéologie Orientale du Caire* 100, s. 193–242.
- Cornelius, Izak: 1994 *The Iconography of the Canaanite Gods Reshef and Baal: Late Bronze and Iron Age I Periods (1500–1000 BCE)*, Fribourg: University Press Fribourg; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht [Orbis Biblicus et Orientalis 140].
- Dijk, Jacobus van: 1986 „Anat, Seth and the Seed of Pre“, in: Vanstiphout, H. L. J. et al. (eds.). *Scripta Signa Vocis: Studies about Scripts, Scriptures, Scribes, and Languages in the Near East, Presented to J. H. Hospers by his Pupils, Colleagues, and Friends*, Groningen: Egbert Forsten, s. 31–51.
- Gardiner, Alan H.: 1933 „Notes and News“, *Journal of Egyptian Archaeology* 19, s. 98.
- Goebis, Katja: 2002 „A Functional Approach to Egyptian Myth and Mythemes“, *Journal of Ancient Near Eastern Religions* 2.1, s. 27–59.
- Hoch, James E.: 1994 *Semitic Words in Egyptian Texts of the New Kingdom and Third Intermediate Period*, Princeton (New Jersey): Princeton University Press.
- Hruška, Blahoslav – Matouš, Lubor – Prosecký, Jiří – Součková, Jana (eds.): 1977 *Mýty staré Mezopotámie: sumerská, akkadská a chetitská literatura na klinopisných tabulkách*, Praha: Odeon.

- Chlup, Radek: 2009a „Strukturální antropologie včera a dnes: Sto let Clau-
da Lévi-Strausse I“, *Religio* 1/2009, s. 3–35.
- 2009b „Strukturální antropologie včera a dnes: Sto let Clau-
da Lévi-Strausse II“, *Religio* 2/2009, s. 155–184.
- Janák, Jiří: 2005 *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*, Praha:
Nakladatelství Libri.
- Kees, Hermann: 1923 *Horus und Seth als Götterpaar*, Leipzig: Hinrichs's-
che Buchhandlung.
- Kitchen, Kenneth A.: 1969–1990 *Ramesseid Inscriptions, Historical and
Biographical I–VII*, Oxford: Blackwell.
- Leach, Edmund: 2000 „The Legitimacy of Solomon“, in: Hugh-Jones, H. L.
J. – Laidlaw, James (eds.). *The Essential Edmund Leach. Volume 1,
Anthropology and Society*, New Haven – London: Yale University Press,
s. 40–79.
- Mercer, Samuel A. (ed.): 1952 *The Pyramid Texts in Translation and Com-
mentary*, vol. I–IV, New York: Van Rees Press.
- Nibbi, Alessandra: 1974 „Further Remarks on *wꜥd-wr*, Sea Peoples and
Keftiu“, *Göttinger Miszellen* 10, s. 35–40.
- 1975 „Henu of the Eleventh Dynasty and *wꜥd-wr*“, *Göttinger Miszellen* 17,
s. 39–44.
- Pehal, Martin: 2004 „Kanaánská Astarte v egyptském pantheonu: Astarte
válečná – Astarte egyptská – Astarte milostná (osobní)“, in: Mynářová,
Jana (ed.), *Pražské egyptologické studie 3*. Praha: Univerzita Kalova,
Český egyptologický ústav, s. 98–120.
- 2008 *Interpreting Ancient Egyptian Mythology: A Structural Analysis of the
Tale of the Two Brothers and the Astarte Papyrus*, Praha: Univerzita Kar-
lova, Filozofická fakulta, Český egyptologický ústav. Magisterská diplo-
mová práce.
- Prosecký, Jiří et al.: 1999 *Encyklopedie starověkého Předního východu*,
Praha: Nakladatelství Libri.
- Sethe, K. – Helck, W. – Schäfer, H. – Grapow, H. – Firkow, O. (eds.):
1903–1957 *Urkunden des ägyptischen Altertums*, 8 vols., Leipzig – Ber-
lin: Akademie Verlag.
- Schneider, Thomas: 2003 „Texte über den syrischen Wettergott aus Ägyp-
ten“, *Ugarit Forschungen* 35, s. 605–627.
- Stadelmann, Rainer: 1967 *Syrisch-palästinensische Gottheiten in Ägypten*,
Leiden: E. J. Brill [Probleme der Ägyptologie 5].
- Stehlík, Ondřej: 2003 *Ugaritské náboženské texty*, Praha: Vyšehrad.
- Vachala, Břetislav: 1994 *Pověsti a legendy faraónského Egypta*, Praha:
KPK.
- Vandersleyen, Claude: 2002 „Ym désignant l'eau de l'inondation“, in: Bács,
Tomás A. (ed.). *A Tribute to Excellence. Studies Offered in Honor of Ernő
Gáál, Ulrich Luft, László Török*, Budapest [Studia Aegyptiaca 17],
s. 473–475.
- te Velde, Herman: 1967 *Seth, God of Confusion*, Leiden: E. J. Brill [Proble-
me der Ägyptologie 6].
- Verner, Miroslav – Bareš, Ladislav – Vachala, Břetislav: 1997 *Ilustrovaná
encyklopedie starého Egypta*, Praha: Karolinum.